

Daseinsanalýza přináší obrat v psychoterapii

O daseinsanalýze s Jiřím Růžičkou a Oldřichem Čálkem

Jak se daseinsanalýza tváří v tvář vývoji psychoterapeutických směrů změnila?

Daseinsanalýza se odvozuje především od Heideggerovy fenomenologie. Z teoretického hlediska překročila Binswangerovu psychiatrickou, pouze popisnou daseinsanalýzu, z hlediska psychoterapeutických technik a postupů kriticky vyšla a odrazila se jak od Freudovy psychoanalytické asociační metody, tak i od Jungovy amplifikace a aktivní imaginace. Intenzivně se zabývá výkladem snů, přesto se podstatně liší od hlubinného způsobu myšlení. Její odlišnost vyplývá především ze zcela jiného pojetí člověka. Ten je viděn a také vykládán nereduktivně, nezávisle na tom či onom výkladovém principu, který je svým původem lidské existenci cizí. To znamená, že jako svůj výkladový rámec odmítá darwinismus a evolucionismus, kybernetiku, teorii jazyka i biologické pojetí učení. Jak je zřejmé, všechny takové metodologické přístupy jsou reduktivní. Člověka nelze takto přiměřeně vyloužit, natož mu skutečně rozumět.

Z původních postupů se v daseinsanalýze zachovaly všechny, především beznátlaková a svobodná výpověď. Avšak ukazuje se, že daseinsanalýza může využívat prakticky všechny metody a postupy, které považuje za přiměřené pro pacienta

PhDr. Oldřich Čálek, CSc. (1946)

Oba jsou vysokoškolskými učiteli, výcvikovými a supervidujícími psychoterapeuty, členy několika zahraničních a domácích vědeckých či odborných společností. Oba rovněž publikují u nás i v zahraničí.

a terapeutickou situaci. Že tak může činit, vyplývá ze specifičnosti výkladů lidské existence. Psychoterapeutické školy si navzdory svému redukcionismu a vykonstruovaným teoriím, v praxi ponechávají zdravý rozum i srdce. Jejich výchozí pojetí se totiž zakládá na předvědeckém porozumění člověku a nemoci. Proto jejich psychoterapeutická praxe zahrnuje lidský rozměr. A právě to lze dobře a smysluplně využít.

PhDr. Jiří Růžička (1946)

Daseinsanalýza si tuto skutečnost uvědomuje a od důsledné kritiky technického pojetí psychoterapie přistupuje k hledání zmíněných člověku přiměřených poznatků a zkušeností. U nás se například vyvíjí a s příslušnou reinterpretační také používají skupinové postupy a práce s psychoterapeutickou komunitou. Ještě zakladatel daseinsanalýzy Medard Boss považoval skupinovou psychoterapii za povrchní a málo plodnou metodu. Ale to se mění. Vždyť

jedním ze základních existenciálů, dimenzí lidské existence, je spolubytí. Zde tedy vidíme patrný vývoj. Podobně je tomu i s rodinnou terapií.

Co si o tomto vývoji myslíte?

Myslíme si, že je to přirozený vývoj a že odpovídá pojetí člověka jako bytosti, která se primárně řídí svým porozuměním bytí. Domníváme se také, že v budoucnosti daseinsanalýza napře svoje síly právě k těmto typům psychotherapeutické péče a dále pokročí v oblasti psychosomatické medicíny, protože má mnoho zásadního co říci k lidské tělesnosti a k metodám pracujícím s tělesností. Rovněž nově rozpracovávaná komunitní a skupinová psychoterapie má co říci k hlubšímu a přiměřenějšímu porozumění lidským vztahům i lidským společenstvím.

Je daseinsanalýza vhodná pro všechny klienty?

Na tuto otázku je obtížné odpovídat proto, že daseinsanalýza není na rozdíl od ostatních škol a směrů reduktivní, a tudíž jsou pro ni indikovány všechny klasické diagnózy. Někteří kolegové si totiž mylně myslí, že kvůli své filosofické a metodologické náročnosti je nakloněna jen hlubokomyslným debatám s příznačnou existencialistickou depresí či málo plodným analýzám jinak banálních témat a situací. To, že je použitelná všude, se může jevit jako divné, velikášské či nekritické tvrzení. Ale jeho oprávněnost vyplývá z toho, co bylo již řečeno. Daseinsanalýza totiž není pouze dalším psychotherapeutickým směrem mezi ostatními. Naopak přináší obrat v myšlení oboru a tedy možnost nově porozumět všemu, co je v něm nosného a pravdivého. To umožňuje určitou univerzálnost. Daseinsanalýza se nemusí zabývat výkladovými předsudky daných směrů a použije tu či onu metodu s ohledem na kontext léčby konkrétního jednotlivce, na jednotu a přiměřený řád konkrétního psychotherapeutického plánu, především však na základě bezprostředního porozumění člověku.

Abych věc přiblížil na příkladě. Jednou jsme sezvali asi sedm představitelů různých psychotherapeutických směrů, aby hovořili o svých teoriích a o tom, jak se staví k jiným teoriím. Valná část setkání byla vyplněna půtkami a kon-

flikty. Do celé věci vnesla zcela novou dimenzi kolegyně Alena Paloušová, když se zeptala: „Prosím vás, jak se jako psychotherapeuti z různých směrů o pacientech navzájem domlouváme, když si je mezi sebou posíláme?“ A odpověděla si sama: „Přece spolu mluvíme běžnou češtinou, společným kultivovaným jazykem, kterým ve svém oboru můžeme vyjádřit naprosto všechno, aniž bychom museli užívat právě těch výkladových schémat, která užívá ten či onen směr. Domluvíme se snadno a také to tak v praxi děláme.“ A právě toto je jedním ze základních rysů daseinsanalýzy a osvětluje to, co daseinsanalýza dělá a proč může používat nebo indikovat ty či ony psychotherapeutické metody. Samozřejmě ovšem je, že nejde o žádný pragmatický ani utilitaristický eklecticismus, ale o promyšlené a domyšlené porozumění člověku i „technice“.

Existují rizika zneužití daseinsanalýzy?

O rizicích jejího zneužití lze říci mnohé. U nás si někteří psychotherapeuti myslí, že daseinsanalýza je vlastně jen sofistikovanější psychoanalýza či psychoanalytická psychoterapie, okoreněná Jungem a Franklovou logoterapií. To je samozřejmě omyl. Rozdíly jsou zcela základní a podstatné. Jiné zneužití vidíme v nekoncepčnosti a nebezpečí terapeutické rozbrědlosti, stejně tak jako v představách snadné integrace. V zahraničí jsou patrné jakési pseudonávraty k freudismu, lze spatřit rovněž pokusy daseinsanalýzu zredukovat na filosofii. Dalším problémem je snaha některých kolegů daseinsanalýze upírat její velké a zásadní psychotherapeutické poslání i účinnost a pohlížet na ni z pozice ryze filosofické.

Vzpomínáte si na některé své úspěšné a neúspěšné pacienty?

Stejnou otázku chceme položit jako téma červnové debaty s předními českými psychotherapeuty na Pražské psychotherapeutické fakultě.

Společně léčíme mladou ženu trpící chronickou ulcerózní kolitidou. Kolegové k nám pacienty často posílají proto, že je považují za neperspektivní. A to

Kdo u daseinsanalýzy zůstává, toho patrně uspokojuje. Zpravidla bývá poslední, nejzralejší možností, kterou si terapeut vybere poté, co ho neuspokojily jiné směry, které poznal. Přejít k daseinsanalýze bývá věcí obratu od odlidštěných koncepcí člověka nazpět k myšlení, které je lidské bytosti přiměřené.

Odlišnost daseinsanalýzy vyplývá především ze zcela jiného pojetí člověka. Ten je viděn a také vykládán nereduktivně, nezávisle na tom či onom výkladovém principu, který je svým původem lidské existenci cizí.

► byl i tento případ. Pacientka byla v invalidním důchodu, opakovaně krvácela z konečníku tak, že musela dostávat transfúzi a brala obrovské dávky kortikoidů. Stav se postupně zhoršoval. Z průběhu léčby vyplynulo, že budeme nejen muset vstoupit do souboje s její dusivou a znesvobodňující rodinou, ale také jí pomoci vylepšit její vlastní zdevastovanou tělesnou kondici, využít její velké chuti do života, která však byla podvázána jak jejím vlastním, tak i obecně medicínským deaktivizujícím přístupem k nemoci.

Postupovali jsme komplexně. Vedle zájmu o její prožívání, rodinnou situaci i tradici a zájmu o poměrně četné stavy změněného vědomí (včetně pseudohalucinací), které ji děsily, jsme ji intenzivně pobízeli k návratu do práce a povzbuzovali k odvážným životním rozhodnutím, jež uznala za nezbytná a neodkladná. Postupně začala rozumět svému onemocnění v celkovém kontextu svého způsobu života. Pochopila, jak se její životní rytmus postupně redukoval na nudný, stále se opakující a postupně se rozkládající akord, a jak její střevní činnost jen odpovídala celému životnímu nasazení. Graficky jsme sledovali několik ukazatelů jejího duševního i tělesného stavu v relaci s rodinnou situací a střevními potížemi. Na tomto základě jsme společně se skupinovým vlivem a porozuměním postupovali krok za krokem k pacientčině emancipaci a samostatnému životnímu rozvoji.

Souhrnně vzato, použili jsme rodinné terapeutické prvky, využili a bohatě zúročili kognitivně behaviorální strategii sledování relevantních projevů a paralelních ukazatelů změn v několika životních oblastech. Pracovali jsme s tím, co by narativci nazvali externalizací, což byl ostatně její vlastní intuitivní návrh, a později, kdy bylo na čase zrušit magické zvýrazňování parakoexistence mezi ní a (jejím) střevem, jsme

byli podněcujícími svědky její integrace, v níž se jí konečně otevřela možnost svobodného rozhodování. To se dělo v kontextu skupinových vztahů a událostí. Pracovali jsme i se sny.

Všechny naše kroky se však odehrávaly na půdě bezprostředního a teoreticky nezredukovaného porozumění člověku v kontextu celého jeho života. To znamená, že jsme se obraceli do minulosti, stejně tak jako do ostatních časových modalit. Pacientka se nejen vrátila do práce, ale pěstuje jízdu na koni a hledá si životního partnera, přičemž se podstatně emancipovala od rodičů. Proč se stav pacientky tak výrazně zlepšil? Samozřejmě že důvodů je více, ale v žádném případě mezi nimi nenajdeme autosanaci časem. Především bylo zřejmé, že pacientka začala rozumět svému životu, ale i důvodům nenaplnění svých možností a činitelům, které ji činily nesvobodnou. Touha, důvěra a otevřenost byly rovněž velmi důležité. Vyhovoval jí mnohovrstevný způsob léčby i společné hledání, jak se osvobodit od omezujících způsobů existence i jak svůj život naplnit novými možnostmi. Rozhodujícím pomocníkem byla její konstituční vitalita. Daseinsanalytický postup i způsob uvažování jejím vlastnostem i motivací určitě vyhovoval, ačkoliv toto slovo ani učení během její psychoterapie nikdy nezazněly.

V současnosti máme v péči také pacienta, se kterým se trápíme a on se zase trápí s nemocí i s námi, a ačkoliv se léčba táhne delší dobu, výsledky nejsou nijak uspokojivé. Už dostal několik příležitostí u psychoterapeutů s jinými přístupy i metodami práce a bez medikace se vůbec neobejde. Nakonec nicméně opakovaně končí u nás na klinice. Stejně tak jako v předchozím případě jsme se snažili porozumět celkové skladbě jeho existence a smyslu jednotlivých symptomů i jednání, na jehož základě jeho potíže vznikají a přetrvávají. Velký vliv tu má souhrn všech životních podmínek

i jeho konstituce. V dětství zanedbávaný, nedignostikovaný dyslektik a dysgrafik, ponižovaný a málo úspěšný, utlačovaný despotickým otcem, který jej urážel a ponižoval a jinak mu nevěnoval prakticky žádnou pozornost. Oženil se v osmnácti a vzal si dívku, která utekla z domova. Mají spolu děti, ale na ty nikdy neměl a ani v současnosti nemá čas. Svému onemocnění, z něhož jej nejvíce děsí jakési derealizační stavy, potřebuje rozumět technicky, mechanisticky. Nedovede si představit, že by nějaký nekonkrétní vliv emočního ladění ze strany jeho matky mohl ovlivnit něco tak hmatatelného, jako je mozek.

Tím, že jsme přistoupili na jeho potřebu zpředměťujícího materialistického pojetí nemoci, zároveň jsme posilovali jeho věcný a neosobní přístup k lidem a ještě hlubší rodinné odcizení. Když jsme se ale snažili o opak, zvýšila se jeho úzkostnost a panika. Hledáme cestičky, jak se z této překerní situace dostat, ale nemůžeme být spokojeni. Ačkoliv se mnohé v jeho životě změnilo k lepšímu, subjektivně se dobře necítí. Obrovským problémem je jeho nedůvěra a velmi komplikovaný vztah k tradičním hodnotám i autoritám obecně, k nám pak specificky. Takové psychoterapie jsou opravdu náročné, výsledky však hubeňé. V psychoterapii samozřejmě záleží na „vstupních předpokladech“ i na vztazích, které se během léčby vytvářejí, nebo se je naopak nedaří uskutečnit.

Jak daseinsanalýza reflektuje vývoj v současné společnosti?

Daseinsanalýza je velmi pozorná k některým společenským jevům, jmenovitě k procesu technizace. Heidegger se svého času zamýšlel nad tímto civilizačním jevem a vyslovil obavu, že již dávno neovládáme techniku my, ale ona nás. Neměl na mysli to, že snad jednou budou existovat umělé bytosti, které by nám vládly, ale že nám vládne „duch techniky“. Zpředměťující, odcizený a mechanistický a hlavně jedno-

stranný duch přírodních věd, který expandoval do všech oblastí našeho života, tedy i do psychoterapie, působí odlidštění člověka. Psychoterapie by měla být disciplínou, která je člověku nejbližší, ale mnohdy se jí to nedaří. Mladí adepti se chtějí naučit „techniky“, metody ovládnání a manipulace s druhými lidmi, a jen malá část z nich usiluje o pravdivé, všestranné a nemo-censké porozumění člověku. Moc nad druhými je u mnoha psychoterapeutů důležitější než moc použitá pro druhé. Tento duch vládne. Komplementárním jevem je obrovský nárůst magického myšlení, pseudomysticismu a podivný liberalismus (či libertinismus) hodnot.

K technickému rozvoji se stavíte spíše negativně, nebudete proto asi souhlasit ani s používáním moderních technologií v psychoterapii.

Ukázkou technického odlidštění oboru může být kupříkladu snaha o psychoterapii po internetu. Internet je vhodný pouze pro zveřejňování nabídek psychoterapie, či pro určitou fázi komunikace stejně jako telefon. Je to podobné jako s láskou po internetu. Pokud nepřejde do reálného vztahu dvou lidí, kteří se setkají osobně, dojde ke zplanění. Samozřejmě si dovedeme představit internetovou osvětu, může se také jednat o určitý léčebný komplex. Vždyť jsou známy příklady fázi psychoterapie prostřednictvím dopisů. Jde ale o okrajové jevy, nikoliv o obecný trend. Ještě jedna věc nás znepokojuje, a tou je masivní nechuť k soustavnému, kritickému, vzdělávanému a preciznímu myšlení. A také absence přiměřených výzkumů. Psychoterapii nestačí jen přehledné informace a technicky osvojené metody. Je přece také vědou.

Pracuje daseinsanalýza stejně pozorně i s oblastmi v lidské psychice, které jsou ovlivěny dispozičně?

Daseinsanalýza chápe tělesnost jako nedílnou součást lidské existence, od které nelze nikdy abstrahovat. Pokud jde o tzv. dispozice, resp. disponovanost k určitým individuálním zvláštnostem, resp. anomáliím v tzv. psychické oblasti, pokládá organickou konstituci za závažný faktor. Avšak nevidí v něm fatální zdroj případné poruchy, který by působil vždy a sám o sobě. Rozhodu-

jící je celek existence daného člověka a motivační souvislosti jeho ontogeneze. Daseinsanalýza je kritická k reduk-cím, včetně biologických. Genetika je disciplína zabývající se vnitřním prostředím buňky a v ní významnými nositeli biologických určení. Lidský život se však odehrává ve světě a nikoliv uvnitř těla, buněk či jejich významných elementů. Genetika sleduje životní pohyb zevnitř ven jen z části. Člověk přece nežije uvnitř svého těla, uvnitř své buňky, genu. Výklad genetického vlivu proto musí zahrnovat celé lidské bytí, a to nikoli jen v abstraktní a dříč podobě. Chceme-li rozumět genetickým vlivům v ucelené a lidskému životu přiměřené míře, musíme je vyložit ve všech určujících souvislostech. Proto také nelze přesně určit, co je vrozeně dispozičního původu a co je získané a zaviněné nepříznivými životními podmínkami.

Biologismus rovněž vykládá lidskou existenci zcela opačným směrem nežli naše lidská zkušenost. Podle něho žijeme proto, aby naše tělo, orgány i jednotlivé buňky dobře fungovaly. Ale lidská zkušenost, jejíž výklad není již v zárodku deformovaný, ukazuje zcela opačným směrem. Naše orgány jsou zde proto, abychom my lidé mohli žít svobodný a smysluplný život. Nicméně objevy a nové poznatky z genetiky jsou nesmírně zajímavé a doufejme, že budou využity především ve prospěch lidí.

Pokud jde o genetické faktory, daseinsanalýza odmítá genetický determinismus. Genom představuje pouze nabídku určitých možností, které se pak realizují fenotypicky, tj. vlivem celého souboru podmínek a motivů. Tzv. pudové dispozice vidí daseinsanalýza pouze jako určitou genetickou nabídku, která je pak utvářena ostatními lidskými vztahy, jež jednotlivce motivují k určité skladbě jeho existence. Daseinsanalýza se intenzivně zabývá tzv. psychosomatikou a lze říci, že právě v této oblasti přináší nové možnosti a přístupy, protože je s to pojímat lidskou existenci jako celek, kde jsou lidské vztahy a kontexty stejně důležité jako tělesnost. Ostatně, oba pracujeme na pracovišti, které má v názvu Psychoterapeutická a psychosomatická klinika. ■

Biologismus rovněž vykládá lidskou existenci zcela opačným směrem nežli naše lidská zkušenost. Podle něho žijeme proto, aby naše tělo, orgány i jednotlivé buňky dobře fungovaly. Ale lidská zkušenost, jejíž výklad není již v zárodku deformovaný, ukazuje zcela opačným směrem.

➔ Co se týká nasazení vlastní tělesnosti terapeuta během léčebné činnosti, vychází daseinsanalýza z toho, že i terapeut je v kontaktu s pacientem či skupinou vždy jako celý člověk. Proto také prožívá tělesné pocity a stavy. Ty mu napovídají mnohé o pacientovi. Např. mu ohlašují, „jak pacient zachází s druhými lidmi, když s nimi jedná“. Tento postup ovšem vyžaduje výcvik schopnosti vnímat a odlišovat tělesné sebeprožívání od toho, co prožívá druhý člověk, pacient. Sledování vlastních „somatizací“, resp. tělesných pocitů je nejen skvělým terapeutickým „prostředkem“, ale i důležitým indikátorem v oblasti duševní hygieny, pokud jde o stres, přepracovanost, vztahový diskomfort atp.

Využíváte metody různých terapeutických přístupů, integrace pro vás asi proto nebude velký problém.

Daseinsanalýza integrační snahy v psychoterapii vítá. Odmítá však bezkonceptní eklekticismus. Sama nabízí bázi pro integraci, která spočívá v návratu k přirozenému jazyku a zkušenosti, tj. k fenoménům. Ukazuje, jak lze odbornou kompetenci a zkušenost formulovat i v tzv. přirozeném jazyce. Naopak rozkol mezi reduktivními teoriemi na straně jedné a lidsky angažovanou praxí na straně druhé pokládá za potenciální ohrožení věrohodnosti psychoterapeutického oboru mezi jinými vědami a praktickými disciplínami. Z ostatních psychoterapeutických směrů je schopna přejímat zkušenosti, které zůstávají v přirozené, fenomenologické rovině. Měřítkem jsou jí antropologické konstanty, které představují nepřekročitelnou mez lidství, i konkrétní psychoterapeutická situace.

Záleží jí rovněž na tom, aby byl člověk pojímán jako člověk, nikoliv z hlediska metaforických modelů - např. člověk jako živočich, stroj, počítač, text apod. Člověka chápe jako svobodnou bytost, která se rozhoduje. Důsledně rovněž považuje pacienta za rovnocenného partnera v psychoterapeutickém dialogu, jímž se nesmí pouze technicky manipulovat. V daseinsanalytické psychoterapii pracujeme se vztahy, kterým rozumíme jako vztahům skutečným, byť mohou být zatíženy či deformovány

určitou neblahou nebo zavádějící zkušeností. Daseinsanalýza rovněž zdůrazňuje v psychoterapii základní význam řeči, bez níž není valná naděje na trvalejší změnu. Neverbální prvky jsou závislé na řečovém zpracování a porozumění. Myslíme, že k pravé integraci v psychoterapii v dohledné době nedojde. Žel Bohu, modelová východiska a zamlčené či nereflektované filosofické předpoklady to vylučují.

Daseinsanalýza jako psychoterapeutické učení představuje širokou paletu možností, jak naplnit vlastní psychoterapeutickou motivaci, resp. poslání tohoto oboru. Kdo u ní zůstává, toho patrně uspokojuje. Zpravidla bývá poslední, nejzralejší možností, kterou si terapeut vybere poté, co ho neuspokojily jiné směry, které poznal. Přechod k daseinsanalýze bývá věcí obratu od odlidštěných koncepcí člověka nazpět k myšlením, které je lidské bytosti přiměřené.

Čím je česká daseinsanalýza specifická?

Česká daseinsanalýza má v rámci tohoto přístupu jednu světovou prioritu - rozvíjí skupinovou formu terapie a výcviku. Jak již bylo zmíněno, rozpracovává komunitně skupinový přístup, který je zvláště vhodný pro zachování tzv. přirozeného fenomenologického charakteru vztahů a jednání. Výcvik v daseinsanalýze u nás probíhá jak skupinově, tak i individuálně. Začal až v osmdesátých letech a počet absolventů dosahuje několika desítek. Ovšem ne všichni z nich praktikují daseinsanalýzu, někteří se utekli k psychoanalytické psychoterapii, jiní k dalším směrům. Cena skupinového i individuálního výcviku se pohybuje v pásmu průměru srovnatelných nákladů. Pěstujeme teoretickou přípravu a důkladnou supervizi. Při výběru do výcviku nedáváme přednost žádné profesní skupině, sporadicky a zdůvodněně přijímáme i laiky. Výcvik má sebezkušenostní ráz, techniky se objevují organicky v průběhu výcviku nebo jako ukázky. Kdo má o ně zájem, může si je prohloubit ve vybraných kurzech a seminářích. Snažíme se o důkladný a přísný výběr.

V Česku působí dvě odnože daseinsanalýzy: v Praze (v rámci VIAP) a v Plzni (Epoché). Rozdíl zde existují, avšak

zatím nebyl důvod je solidně zkoumat a zabývat se jimi. Úspěšní absolventi obou odnoží jsou, zdá se, názorově a prakticky navzájem kompatibilní. Velmi nás trápí, že se o daseinsanalýze v české odborné literatuře referuje nekompetentně a zkresleně. Na druhou stranu máme radost z toho, že zájem o daseinsanalýzu v poslední době mírně stoupá. Rezervy ale zatím vidíme hlavně v tom, že kandidáti výcviku nemají zájem o teorii, která je právě v daseinsanalýze značně důležitá, protože u terapeuta napomáhá tomu, aby pracoval bez dosavadních pojmových klišé a vyčistil si myšlení od nánosu pojmových konstruktů, které mu zabraňují vidět pacienta takového, jaký je.

Kontakt:

Kontaktní adresa na daseinsanalytický výcvik je Vzdělávací institut aplikované psychologie, Hekrova 805, 149 00 Praha 4.

Doporučujeme:

Jako daseinsanalytickou četbu lze doporučit následující překladové tituly: M. Boss a jeho „Základy psychologie a medicíny“ (část díla), vyšly v Bratislavě v roce 1984, dále jeho „Psychoanalýza a daseinsanalytika“ což vyšlo jako samizdatový překlad koncem sedmdesátých let. A nakonec jeho kniha „Včera v noci se mi zdálo“, která vyšla v roce 1993 v nakladatelství Grada. Jedná se o daseinsanalytický výklad snů. Další zajímavou knihou je „Sigmund Freud a Martin Heidegger“ od G. Condrea, kterou vydalo nakladatelství Triton v roce 1999. K vydání jsou připravovány také naše dvě knihy.

V poslední době Oldřicha Čálka zaujala kniha francouzského autora P. Bourdieua „Nadvláda mužů“, která z historického hlediska zpracovává nerovné postavení obou pohlaví. Z textu si lze udělat závěr, že tato nerovnost není fatálně dána tělesnými diferencemi, ale sociálními poměry, a může se tedy časem, i když jen zvolna, měnit ve prospěch ženy. Jiří Růžička si nedávno přečetl ke srovnání velmi užitečnou knihu „Psychoterapeutické systémy.“